

Csehszlovákia és a cseh nacionalizmus: siker vagy bukás?

Mary Heimann: *Czechoslovakia. The State that Failed*. Yale University Press, New Haven – London, 2009. (First paperback edition: 2011.) 406 oldal

Csehszlovákia története csaknem húsz éve ért véget. Ennek ellenére a mai napig nem született magyar nyelvű kötet, amely az ország hetvennégy éves történelmét feldolgozná.¹ Ráadásul nem egy egzotikus, távoli államról, hanem egy volt szomszédos országról van szó, melynek egyik utódállama ma is szomszédunk. Egy viszonylag új Szlovákia-történet azonban magyarul is olvasható; ez a kora középkortól tárgyalja a szlováklakta területek eseményeit, bár a kötet felét, körülbelül százötven oldalt a csehszlovák korszak eseményei töltik ki.² A csehszlovák történelem egésze iránt érdeklődő magyar olvasók így friss kutatási eredményekről csak idegen nyelven megjelent kötetekből tájékozódhatnak.³ Heimann

nemrégiben megjelent kötete (melynek alcíme magyarul *Az állam, amely elbukott*) ezért is fontos lehetne, ennek ellenére Magyarországon nem keltett nagy figyelmet. Eddig egyetlen hazai könyvismertetés jelent meg róla, egy hangsúlyozottan nemzeti irányultságú történelmi magazinban.⁴ Ez az ismertetés azonban egyoldalú: mivel Heimann kötete a magyar nacionalizmus számára (többnyire) kedvező állásponton áll, így az ismertetésben csak dicsérő, méltató sorok olvashatók, a kötet hiányosságai, hibái viszont kimaradtak abból.

Mary Heimann amerikai diplomatacsaládból származik. Oxfordi tanulmányai után a glasgow-i *University of Strathclyde* oktatója lett, elsősorban vallástörténeti kutatásokkal foglalkozott. A csehszlovák történelemhez oktatói munkája vezette: 20. századi politikátörténeti kurzust kellett vezetnie, de kerülni akarta a nagyhatalmak történelmét, ezért választott egy kisebb országot. S azért éppen Csehszlovákiát, mert annak története lényegében egybeesett a 20. század időtartamával, továbbá, rengeteg angol nyelvre lefordított forrás, viszont csak kevés feldolgozás volt elérhető az ország történetéről. A téma néhány évi oktatása után megtanult csehül, majd 2001 és 2003 között Prágában élt és intenzíven kutatott a cseh levéltárakban. E munka eredményeként született meg a könyv, amely egy valóságos ellen-mítosz. Le akar számolni azzal a „leegyszerűsítő

¹ Csehszlovákia történetének számos részterületéről természetesen magyarul is lehet olvasni. Átfogó művek azonban csak az ország 1945 előtti történelméről jelentek meg. Ám ezek is vagy a rendszerváltás előtt láttak napvilágot, vagy külföldön megjelent szövegek fordításai voltak. Vö.: Arató Endre: *Csehszlovákia története (1849–1945)*. Budapest, 1974.; Rothschild, Joseph: *Csehszlovákia története a két világháború között*. Szeged, 1995. (Nem említve olyan könyvritkaságokat, melyek az országnak csak az első éveit tárgyalhatták, például: Nosz Gyula: *Csehszlovákia története*. Budapest, 1932.)

² Kováč, Dušan: *Szlovákia története*. Pozsony, 2001.

³ A legfontosabbak: Bělina, Pavel a kol.: *Dějiny zemí Koruny české II*. Praha, 1992.; Renner, Hans – Samson, Ivo: *Dejiny Československa po roku 1945*. Bratislava, 1993.; Čaplovič, Dušan a kol.: *Dejiny Slovenska*. Bratislava, 2000.; Pánek, Jaroslav – Tůma, Oldřich a kol.: *A History of the Czech Lands*. Praha,

2009.; Rychlík, Jan: *Češí a slováci ve dvacáté století*. Praha, 2012.; Dowling, Maria: *Czechoslovakia*. London, 2002.; Mahoney, William M.: *The History of the Czech Republic and Slovakia*. Santa Barbara, 2011.

⁴ Éhn László: *Csehszlovákia – Az állam, amely elbukott (Dr. Mary Heimann könyvének recenziója)*. Nagy Magyarország, 2. évf. (2010) 3. sz. <http://tortenelemportal.hu/2010/09/csehszlovakia-az-allam-amely-elbukott/>

nyugati nézettel, hogy Csehszlovákia egy bátor kis ország, amelyet előbb Hitlernek, majd Sztálinnak áldoztak fel” (hátsó borító). „Ideje felhagyni a csehszlovák történelem *whig* értelmezésével.” (324. old.)

A kötet alapkonceptiója szerint Csehszlovákia történelmének mindvégig meghatározó eleme volt a nacionalizmus. Ez volt az, ami miatt az ország – bár a nyugati szemlélők számára demokratikusnak tűnt, majd Hitler és Sztálin áldozata lett – valójában mindvégig jelentős demokráciadeficittel küzdött. Heimann úgy találja mindezt, mintha erre ő hívná fel először a figyelmet, holott a rendszerváltás utáni cseh történészgeneráció már korábban is árnyaltabb képet festett az ország múltjáról.⁵ Sőt, más történetírók is rámutattak a két világháború közötti Csehszlovákia mítoszteremtő propagandájának szerepére és korlátozottan demokratikus voltára.⁶ Addig egyébként Heimann sem megy el, hogy ez utóbbit kétségbe vonná: a kötet szerint 1938-ig Csehszlovákia „nem tökéletesen demokratikus” (*imperfectly democratic*) állam volt (87. old.), vagyis a közép-európai államok között még mindig a legközelebb állt a nyugati demokratikus normákhoz. Heimann egyébként nemcsak a cseh nacionalizmust ítéli el, hanem mindegyiket, így a szlovákok (és a magyart) is.

Az állam megalapítása Heimann szerint egy szűk csoport „érdeme”. (A szerző egyébként azzal is állandóan kifejezi távol-ságtartását és egyet nem értését, hogy ál-

landóan idézőjelbe tesz egyes szavakat. Ez időnként már zavaró gyakorisággal fordul elő.) Az első világháború idején sem a hazai cseh, sem a hazai szlovák politikai elit nem mutatott elszakadási törekvéseket a könyv szerint; Tomáš Garrigue Masaryk és Edvard Beneš emigrációban végzett manipulációi és propagandája tették lehetővé Csehszlovákia létrejöttét. Helyesen mutat rá arra az el-
lentmondásra is, hogy Beneš történeti és gazdasági érvekkel lépett fel a cseh korona országainak egysége mellett (azaz a német és lengyel többségű területek elszakadása ellen), miközben a szintén történeti-gazdasági érveket sorakoztató Magyarországgal szemben az önrendelkezés jogosságára hivatkozott.

Az első köztársaság nagy hibája a Prága-központúság és a cseh nacionalizmus dominanciája volt. Annak érdekében, hogy a nem cseh pártokat távol tartsák a kormányzástól, az öt legfőbb cseh politikai erő pártközi megegyezések révén fogott össze egymással, a politikai törésvonalakon átlépve (ez volt az ún. *pětka*, azaz „ötös”). Egyedül 1926–1929 között nem működött ez a rendszer; ekkor német és szlovák pártok is kormányon voltak. Az 1923 és 1933 közötti éveket a szerző ugyanakkor csaknem átugorja (ezzel az évtizeddel alig négy oldalon foglalkozik), holott enélkül elég nehéz megérteni a harmincas években kialakult súlyos politikai válságot. Felettébb furcsa az is, ahogy Heimann a müncheni diktátum előzményeit találja. Szerinte azzal, hogy Beneš 1938 májusában részleges mozgósítást rendelt el – az angol és francia megbékítési (*appeasement*) javaslatokkal szemben –, „egész Európát a háború szélére sodorta”. (78. old.) Hitler szerepéről itt alig esik szó, Heimann csak később ismeri el, hogy „a »megbékítés« morális csőd volt. Csehszlovákiának igaza volt, mindenki más pedig tévedett.” (87. old.)

A könyv talán legeredetibb fejezete a második köztársaság történetét tárgyalja. Mint Heimann írja, a legtöbb történelem-könyv egy-két mondattal elintézi ezt az

⁵ Csak a legtöbb vihart kavart kötetet említve: Krystlík, Tomáš: *Zamlčené Dějiny*. Praha, 2008. Igaz, e kötet szerzője az 1945 után erősen megfogyatkozott számú csehországi németek egyike.

⁶ Vö.: Orzoff, Andrea: *Battle for the Castle. The Myth of Czechoslovakia in Europe 1914–1948*. Oxford, 2009.; Janos, Andrew C.: *Hatalás, hanyatlás, hegemonia Közép-Kelet Európában*. Budapest, 2003. 117–126. Janos e kötetében „tekintélyelvű demokráciának” és „erősen centralizált” államnak nevezi Csehszlovákiát. Uo. 121–122.

1938–1939 közötti alig fél éves periódust,⁷ melynek azonban igen nagy a jelentősége, hiszen ekkor vált Csehszlovákia egyértelműen tekintélyelvű állammá, amely „előmozdította a rasszizmust, semlegesítette a politikai ellenfeleket, manipulálta a választásokat, kényszermunka-táborokat állított fel és üldözte a zsidókat és cigányokat, még az előtt, hogy mindezért hihetően a náci Németországot lehetne felelőssé tenni”. (87. old.) Mindezt a szerző egyébként a következő oldalakon eléggé meggyőző és részletes adatokkal alá is támasztja. Igaz, a külső körülményeket, a náci Németország fenyegető közelségét, továbbá a München okozta sokkhatást itt is hajlamos figyelmen kívül hagyni.

A nácik prágai bevonulása után Csehszlovákia hat évre eltűnt Európa térképéről, de Heimann ennek ellenére is tárgyalja a Cseh–Morva Protektorátus és a Szlovák Köztársaság háborús történelmét. Mindkét ország a nácik közeli szövetségese volt, állapítja meg, és meglepetésének ad hangot, hogy a később újjáéledő közös állam a győztes szövetségesek közé tartozhatott ezek után.⁸ Szlovákiával kapcsolatos értékelésével egyet lehet érteni, a Protektorátus azonban kezdettől fogva német megszállás alatt álló, önálló politikát folytatni képtelen terület volt. Heimann vitázik e nézettel: szerinte cseh autonómiáról lehet beszélni, aminek

révén a csehek még a Protektorátus területén élő németekkel szemben is felléphettek; az Emil Hácha vezette cseh hatóságok szerint nem Berlin nyomására adták ki a zsidóellenes rendeleteiket. Mi több, a csehek könnyedén átvészelték a háborút, hiszen katonáskodniuk nem kellett, életszínvonaluk pedig viszonylag magas volt. A belső ellenállás a szerző szerint jelentéktelen volt, holtól ő is kénytelen elismerni, hogy az 1939. őszi és 1942. nyári náci terrort az ellenálló mozgalmak tevékenysége váltotta ki.

Az 1945 és 1948 közötti éveket az etnikai (a kötetben: nemzeti) tisztogatás és a kommunista diktatúrába való átmenet jellemzi. Ez a két jelenség nem független egymástól: a csehek sovíniszta vágya, hogy megszabaduljanak (elsősorban a német) kisebbségtől, egyenesen vezetett oda, hogy önként léptek szoros kapcsolatba a Szovjetunióval és asziszisztáltak a kommunisták térnyeréséhez. Ezúttal Heimann kifejezetten hangsúlyozza is, hogy elsősorban nem a külső körülmények, hanem a belső okok vezettek az ország szovjetizálásához. Csehszlovákia tehát ezúttal semmiképp nem áldozat, inkább bűnös ebben a folyamatban. Azt azonban a kötet is elismeri, hogy 1948-ig „korlátozott és részleges demokrácia” volt (176. old.), és hogy az ország utolsóként került a vasfüggöny mögé.

Mindezért Csehszlovákia meg is kapta a büntetését: 1948 vagy inkább 1949 után az ország „sztálinista pokollá” (178. old.) változott. E poklot nagyon szemléletesen mutatja be, beszámolva a nem kommunisták, az egyházak, a civil társadalom elleni támadásokról, valamint a „csehszlovák Rajk”, azaz Rudolf Slánský monstre peréről is. Itt is a cseh nacionalizmus tobzódását kívánja igazolni, de a prekoncepció révén ezúttal is téves következtetésre jut. A kommunista önfelszámoló perekben valóban kimutatható sovíniszta szál; a „szlovák burzsoá nacionalisták” elítélése ide sorolható. Az viszont túlzás és tévedés, hogy a cseh Klement Gottwald sikeresen védte meg a cseh kommunistákat, s helyettük morva, szlovák és

⁷ Ebben Heimannak teljesen igaza van. Vö.: Dowling: *Czechoslovakia*, 58.; Rothschild: *Csehszlovákia története*, 74–75.; Mencl, Vojtěch – Hájek, Miloš a kol.: *Křižovatky 20. století. Světlo na bíla místa v nejnovějších dějinách*. Praha, 1990. 151.

⁸ Ennek oka Heimann szerint főleg a Beneš által megszervezett merénylet volt, ami Reinhard Heydrich meggyilkolását eredményezte 1942-ben. Előre látható volt, hogy a nácik brutálisan bosszút állnak majd, ez pedig lehetővé tette Beneš számára, hogy politikai tőkét kovácsoljon a csehek mártírságából és a német kegyetlenségéből. A témáról bővebben lásd még: Dedina, Sidonia: *Edvard Beneš, a likvidátor*. Budapest, 2004. 199–208.

főleg zsidó származásúakat áldozott fel. Gottwald valójában maga is morva volt (mint neve is mutatja, ráadásul német származású is), így ezen érvelés gyenge lábakon áll. Az viszont kétségtelen, hogy a pernek komoly antiszemita felhangjai voltak.

Az egész kötetben legrészletesebben az 1968–1969-es időszak eseményeit tárgyalja a szerző. Előzményekkel és következményekkel együtt két önálló fejezet is foglalkozik e másfél-két évvel. Közülük az első – prágai helyett – a pozsonyi és prágai tavaszról szól, és meggyőzően érvel amellel, hogy az Alexander Dubček által vezetett reformok valóban Pozsonyban indultak el.⁹ Annál elszomorítóbb, hogy Heimann úgy véli: Dubček merő hatalomvágyból lett liberális reformer, amivel egyetlen célja az volt, hogy eltávolítsa az útjában álló régi gárda tagjait. Mivel e fejezetben nem lehetett sem a cseh, sem a szlovák nacionalizmust bírálni, de a mítoszöntő lendület erősen munkált a szerzőben, erre az erősen megkérdőjelezhető konklúzióra jutott. Talán azt szeretné ezzel mindenképp cáfolni, hogy a cseh (csehszlovák) nép addig elfojtott demokratikus hagyományai próbáltak ekkor ismét felszínre törni. Ettől eltekintve az események tárgyalása ezúttal kiegyensúlyozott és kellően részletes is 1969 tavaszáig. Gustáv Husák hatalomra jutásától kezdve viszont a kötet rendkívül felületessé válik. Nem került szóba a Varsói Szerződés intervenciójának első évfordulóján lezajlott igen jelentős utcai tüntetés és számos fontos ellenzéki csoport (például a Csehszlovák Polgárok Szocialista

Mozgalma) tevékenysége, de a hetvenes évek párton belüli konfliktusai sem.

A rendszerváltás és különösen a föderáció felbomlásának folyamata szintén túl rövidre sikerült. Ennek során a szerző önelentmondásba is keveredik: a Husák-rendszer végnapjait (már Miloš Jakeš pártfőtitkársága alatt) többnyire megrögzötten keményvonalasnak mutatja be (helyesen), miközben időnként azt bizonygatja, hogy 1989-ben megindult a csehszlovák peresztrojka, amelyben a párt programja közel állt az 1968-as reformer Akcióprogramhoz, sőt még a bársonyos forradalom előtt olyan kommunista alkotmánytervezet született, amiben (szerinte) nem szerepelt a párt vezető szerepe és a marxista ideológia. A rendszerváltás után ismét feltört a nacionalizmus, sőt a rasszizmus (ezúttal főleg a cigányok, illetve a vietnami bevándorlók ellen). Heimann szerint a lusztráció, vagyis az állambiztonsági-pártállami múltbeli tevékenység vizsgálata a vezető posztok betöltése előtt „tisztogatás” volt, ami kényelmetlenül emlékeztet az 1969 utáni megtorlási folyamatra, ráadásul felesleges és káros is volt. A föderáció szétesését nem erősítette meg népszavazás, aminek elmaradása a szerző szerint az autoriter múlt öröksége. Ez azonban az események lényegének félreértése: a cseh és szlovák pártok éppen azért nem tartottak népszavazást, mert maguk is tudták, hogy annak eredménye a föderációt támogatta volna. Ám ekkorra már a cseh és a szlovák pártok nem tudtak egymással megállapodni a föderáció szerkezetében, s a két országrész gazdaságilag, politikailag egészen ellentétes irányban fejlődött. Ez 1991–1992-ben állandó válságot eredményezett, széleskörű parlamenti obstrukciók bénították meg az állam működését. Egy föderáció melletti népszavazási eredmény csak ezt az agóniát nyújtotta volna el évek-

⁹ Szlovák szerzők a „pozsonyi tavasz” kifejezés helyett inkább a „tavaszelő” (*predjarie, pre-spring*) szót használják a prágai tavasz szlovákiai előzményeinek tárgyalásakor. Lásd: Londák, Miroslav – Sikora, Stanislav – Londáková, Elena: *Predjarie: Slovensko v politickom, ekonomickom a kultúrnom vývoji 1960–1967*. Bratislava, 2001.; Teich, Mikuláš – Kováč, Dušan – Brown, Martin D. (eds.): *Slovakia in History*. Cambridge, 2011. 299–311.

re,¹⁰ s így a szétválás már koránt sem lett volna „bársonyos”.

Ahhoz képest, hogy Heimann lényegében az egész csehszlovák történelmet a nacionalizmus szemüvegén át nézi, meglepő lehet, hogy a szerző igazából nem érti meg a közép-európai nemzeti mozgalmak lényegét. Ez amerikai–nyugat-európai nézőpontjából is eredhet. Az államnemzet és a kultúrnemzet fogalmaival nincs egészen tisztában, s a nemzeti törekvéseket eleve gyanúval közelíti meg. Sőt: tipikus nyugati nézetként azt vallja, hogy a 20. század első évtizedeiben a közép-európai lakosság (vagy legalábbis annak jelentős része) számára még nem létezett szilárd nemzeti elkötelezettség.¹¹ Sőt, ebben az időszakban a térségben élő nemzetek létét is kétségbe vonja, helyette inkább a népek vagy az „etnolingvisztikus csoportok” kifejezést használja. Számára a nacionalizmus – történelmi periódustól és típustól függetlenül – csak rossz lehet. Ez az egyik oka annak, hogy kétévi prágai tartózkodása ellenére sem kedvelte meg a cseheket.¹² Egy másik ok pedig akár az is lehet, hogy vallástörténészként az „antiklerikális” csehek ellenszenvet váltottak ki belőle. A kötet szinte összes fejezetében tárgyalja a szerző az egyházak helyzetét, s kritikával illeti a csehszlovák állami vezetést világi jellege miatt. Ez nemcsak 1945, tehát a kommunista dominancia után jellemző: az első köztársaság kapcsán

rosszallóan jegyzi meg, hogy az állami tisztviselők nem esküt, hanem csak szekuláris jellegű fogadalmat tettek, s a választásokat vasárnap tartották stb.¹³

Heimant semmi sem predesztinálta, hogy Közép-Európa történetével foglalkozzon. Saját bevallása szerint is mintegy véletlenül csöppent bele a témába, majd szinte előzetes publikációk nélkül, viszonylag rövid idő alatt írta meg könyvét. E körülmények magyarázzák, hogy helyenként súlyos tévedéseket is papírra vetett. Arthur Balfour brit külügyminisztert 1918-ban miniszterelnöknek minősíti (35. old.), ami egy skóciai egyetemi oktatótól különösen súlyos hibának tekinthető (Balfour 1902 és 1905 között volt kormányfő). Úgy véli, hogy a békekonferencián Csehszlovákia különleges elbánásban részesült, amikor Beneš a Tízek Tanácsa előtt szerepelhetett (57. old.), holott ezt valamennyi kisebb szövetséges számára lehetővé tették. Ellentmondásba keveredik magával a csehszlovákiai németek számát illetően (2,5 milliótól 3,7 millióig több adatot is közöl). A Protektorátus nem kommunista ellenállását koordináló szerv rövidítését (ÚVOD) rosszul oldja fel: a Hazai Ellenállás Központi Vezetősége helyett Központi Bizottságot ír. (126. old.)¹⁴ 1948 után az állam hivatalos nevéként Csehszlovák Népköztársaságról ír (206. old.), holott ez sohasem volt az ország hivatalos neve (helyesen: 1960-ig Csehszlovák Köztársaság, majd 1990-ig Csehszlovák Szocialista Köztársaság). Az 1968-as alkotmányreformnál az szerepel, hogy az országnak három parlamentje (szövetségi, cseh és szlovák) és két nemzeti tanácsa (cseh és szlovák) volt, ho-

¹⁰ Lásd: Hamberger Judit: *Csehszlovákia szétválása. Egy föderációs kísérlet kudarca*. Budapest, 1997., különösen 76–78.

¹¹ Hasonló nézeteket vall MacMillan, Margaret: *Béketeremtők. Az 1919-es párizsi békekonferencia*. Budapest, 2005., különösen: 40–41.

¹² Egy angol nyelvű, de Csehországban megjelent recenzióra válaszul Heimann ugyanakkor azt közli: „...ha nem kedvelném a cseheket, nem töltöttem volna tíz évet, hogy megtanuljak csehül és kutassam a cseh történelmet (sőt, cseh férjemhez sem mentem volna hozzá)”. <http://respekt.ihned.cz/respekt-english/c1-40303850-i-never-called-the-czechs-bad>

¹³ Egyik cseh bírálója jogosan jegyzi meg: ha a választásokat szombaton tartották volna, azt nyilván antiszemita gesztusnak tekintette volna.

¹⁴ A magyar olvasóknak mindkét rövidítés a kommunista pártvezetés szervére utal, ám a CSKP-ban csak Központi Bizottság néven működött ez a testület, a Központi Vezetőséghez nem kapcsolódik ilyen jelentésárnyalat.

lott az utóbbiak maguk voltak a tartományi parlament funkcióját betöltő szervek. (270. old.) Gorbacsov mint egykori KGB-s jelenik meg a kötetben. (293. old.) Még súlyosabb, hogy Jugoszláviát a Varsói Szerződés tagállamaként említi a szerző (232. old.), s kimaradását az 1968-as intervencióból Romániával együtt azzal is összefüggésbe hozza, hogy a kisantant tagjaiként szolidárisak maradtak Prágával – holott ennek oka sokkal inkább a Szovjetuniótól független(edő) külpolitikájuk volt.

Az első, keményfedeles kiadásban további súlyos tévedések is szerepeltek, melyeket azonban a 2011-es puha kötésű változatban már korrigáltak (noha az új kiadás nem utal arra, hogy javított verzió lenne). Ezek közé tartozik, hogy Heimann szerint 1933-ban a Szudétanémet Pártot betiltották (valójában a Német Nemzeti Pártot; 75. old.). A térség történetének felületes ismeretére utalt az is, hogy a 2009-es kiadásban Adolf Hitler még úgy szerepelt, hogy „a Habsburg hadseregben szolgált az első világháborúban” (119. old.), az újabb kiadás már helyesen a német hadseregbe utal. A csehszlovák kommunisták 1938-as moszkvai emigrálása kapcsán Heimann érvényben lévőként utalt a szovjet–német megnevezésmadási egyezményre (95. old.), holott mástutt már az első kiadásban is helyesen tudta annak dátumát, 1939. augusztus 23-át. (122. old.) Ezt a szerencsétlen megfogalmazású mondatot éppúgy javították, mint Hruscsov bukásának 1965-ös (hibás) dátumát 1964-re és Miloš Jakeš pártfőtitkárrá választásának téves 1978-as évét is 1987-re. Az első kiadásban Heimann Jiří Pelikán helyett tévesen Jiří Hájekről írta, hogy 1968 után emigrált. (272. old.) A kötetet ért kritikák egy részét tehát figyelembe vették az újabb kiadás előkészítésekor.

Nem csoda, hogy a könyv nem aratott sikert Csehországban. Szemére vetették, hogy elsősorban angol nyelvű feldolgozásokra épült, s bár cseh/szlovák műveket, illetve levéltári forrásokat is felhasznált, de az utolsó húsz év eredményeit figyelmen kívül

hagyta a szerző.¹⁵ (Ez a kritika csak részben jogos egyébként. Különösen azért, mert az utóbbi két évtizedben született angol nyelvű Csehszlovákia-történetek szerzői közül kevesen vették a fáradságot, hogy megtanuljanak csehül és éveken át kutassanak cseh levéltárakban és könyvtárakban.) Több cseh recenzens kifogásolta, hogy a kötet fejezetei aránytalanok: a húszévnnyi első köztársaságról kevesebb, mint negyven oldal szól (míg a fél éves második köztársaságról több, mint húsz), az 1918–1945 közötti korszak pedig körülbelül akkora terjedelmű, mint az 1968–1969 közötti másfél év tárgyalása.¹⁶ Az internetes hozzászólók egyike addig ment, hogy Heimannt „Henleinová” néven említette – ami egyfelől jelzi, hogy a csehek és szlovákok minden női névhez odabigyesztenek egy -ová végződést, emellett Konrad Henleinnel, a szudétanémetek 1930-as évekbeli vezetőjével is összefüggésbe hozza a szerzőt. Egy másik esetben Heinrich Himmlerre utalva „Heimler”-nek is nevezték őt. A legtöbb cseh értékelés egyetért abban, hogy a kötet 1945 előtti része sikerült gyengébben, míg a kommunisták által dominált időszak bemutatása jobb színvonalú. Egyébként Heimann legtöbb levéltári kutatása is erre az időszakra koncentrált. Született azonban méltató recenzió is cseh részről, a külföldön élő (és történetesen a másik glasgow-i egyetemen oktató) Jan Čulík tollából.¹⁷

Elbukott-e Csehszlovákia? Igen, kétszer is: 1939-ben és 1993-ban is megszűnt létezni, tehát ilyen értelemben elbukott. De melyik közép-európai ország nem bukott el a 20. században – kérdezhetjük jogosan. És

¹⁵ Ducháček, Milan: *Nad knihou Mary Heimannové*. <http://dejiny.nln.cz/archiv/2010/2/o-nesnasenlivosti-cechu-a-statu-ktery-selhal>

¹⁶ Lásd egy második világháborúról szóló cseh portálon „egli” név alatt jegyzett ismertetést: <http://www.fronta.cz/kniha/heimann-czechoslovakia-the-state-that-failed>

¹⁷ Čulík, Jan: *O českém nacionalismu*. *Britské listy*, 2009. 10. 26. <http://blisty.cz/art/49566.html>

ha mélyebben vizsgáljuk meg a kérdést: Csehszlovákia felbomlott, de két utódállama minden megpróbáltatás ellenére megtartotta 1918-ban megszerzett területeit.¹⁸ Szemben Magyarországgal, a cseh korona történelmi határait az országnak sikerült megővnia, sőt több milliós kisebbségtől is megszabadult. A cseh és szlovák politikusok nacionalisták, sovinszták lehettek, s még ha propagandával, statisztika-hamisítással és más elítélhető módszerekkel is éltek is, de

saját nemzeteik szempontjából hosszú távon egyáltalán nem tekinthetők sikertelneknek. Provokatív hangvétele és minden fentebb jelzett hibája ellenére Heimann munkáját érdemes lenne magyarra lefordítani és publikálni: egy külső szemlélő radikálisan antinacionalista könyve feltehetően a magyar közvéleményben is érdeklődést és vitát váltana ki.

BENCSIK PÉTER

¹⁸ Kárpátalja természetesen kivételt jelent ez alól (hiszen 1945-ben a Szovjetunióhoz csatolták), de e területet eleve nem Szlovákia részének tekintették, hanem ruszin autonóm területnek szánták, bár végül ez nem valósult meg. De a terület a két világháború között is önálló tartomány volt, nem Szlovákia része.